

**Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти**

Дипломна робота

магістра

**з теми «ЕМОЦІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ»**

Виконав
студент КорОс1–М18з групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Голуб Дмитро Петрович

Керівник:
Чопік О.В., кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Рецензент:
Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ
корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ПРО ЕМОЦІЇ, ЇХ ОСНОВНІ ВИДИ ТА ФОРМИ	6
1.1. Розвиток емоційної сфери у дітей з типовим розвитком	6
1.2. Онтогенез емоцій	19
РОЗДІЛ 2. ЕМОЦІЇ ЯК ОДНА ІЗ СКЛАДОВИХ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО СТІЙКИХ ПОВЕДІНКОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА ІЗ ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ.....	27
2.1. Особливості емоційної сфери учнів спеціальної школи	27
2.2. Формування соціальної поведінки школяра з інтелектуальними порушеннями	31
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК І ЗВИЧОК СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	40
3.1. Діагностика асоціальної поведінки школярів з інтелектуальними порушеннями	40
3.2. Вивчення залежності звичок поведінки учнів спеціальної школи від рівня сформованості у них соціальних емоцій.....	52
3.3. Особливості роботи педагога з розвитку позитивних емоцій та поведінкових навичок в учнів з інтелектуальними порушеннями	68
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема розвитку емоційної сфери школярів з інтелектуальними порушеннями та її вплив на формування соціальної поведінки є на даний час недостатньо вивченою. Удосконалення системи виховання дітей з порушеннями розумового розвитку, діагностика їх психічного розвитку вимагає більш глибокого вивчення емоційно-вольової сфери і особливостей її впливу на соціальну поведінку цієї категорії дітей. Від того, як буде побудовано процес виховання, на які функції воно буде опиратись залежить не лише якість шкільного навчання, а й формування особистості школяра в цілому.

Вивчення впливу емоційної сфери школярів з інтелектуальними порушеннями на формуванням у них соціальної поведінки висвітлюється у дослідженнях Д. Бега [40], В. Боцар [47], Л. Виготського[13], А. Висоцької, М. Козленко[40], І. Плешканівської [40], В. Синьова [46] та інших. Вивчення учнів спеціальної школи дозволили прийти до висновків, що при вступі до школи ці діти мають низький рівень розвитку соціальних емоцій, низьку нормативно-позитивну поведінку та недостатній досвід спілкування з дорослими та однолітками.

Численні дослідження в галузі спеціальної педагогіки і психології (В. Асеєв [1], Л. Виготський [12], Ж. Шиф [36]) свідчать, що правильно побудована система корекційно-виховної роботи з дітьми з порушеннями розумового розвитку забезпечує помітний розвиваючо-компенсаторний ефект. Незважаючи на значні порушення емоційно-вольової та інтелектуальної сфер, у них зберігаються відносно високі потенційні можливості формування позитивних поведінкових навичок та звичок.

Проблема формування особистості та її поведінки залишається центральною як для психологічної науки так і соціально-практичної роботи. Можна вести мову лише про поодинокі вдалі прийоми, причому особливість цих прийомів виявляється в тому, що вони добре спрацьовують в руках своїх

творців, але не можуть служити рецептами, які придатні для масового використання [40].

Загальновідомим є той факт, що соціальна поведінка найбільш інтенсивно обумовлюється емоціями. Саме тому емоція є однією зі складових фундаменту для розвитку та становлення у дітей моральних норм, якостей, почуттів і поведінки в цілому, що підтверджує актуальність вибраної теми для дослідження.

Мета роботи - вивчення особливостей розвитку емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та впливу емоційно-вольової сфери учнів на формування у них соціальної поведінки.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати загальну та спеціальну психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження.
2. Описати особливості емоційної сфери учнів спеціальної школи.
3. Охарактеризувати особливості формування соціальної поведінки школяра з інтелектуальними порушеннями.
4. Дослідити рівень асоціальної поведінки молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
5. Визначити вплив емоційного стану дитини на формування у неї позитивних соціальних норм поведінки.

Об'єкт дослідження - соціальна поведінка, яка формується у дітей з інтелектуальними порушеннями під впливом цілеспрямованого навчально-виховного процесу.

Предметом дослідження виступають емоції як головний чинник впливу на соціальну поведінку учнів спеціальної школи.

У ході дослідження нами була висунута **гіпотеза**: розвиток соціальної поведінки у дітей з інтелектуальними порушеннями відбувається на основі емоційної цінності тієї чи іншої моральної норми, тобто на формування позитивної соціальної поведінки у дітей різного віку мають безпосередній вплив їхнє емоційне ставлення до моральних норм, яке формується в процесі

навчання та виховання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел; спостереження, бесіда, анкетування; констатувальний експеримент, формувальний експеримент; методи математичної обробки результатів.

Місце проведення дослідження. Дослідження проводилось на базі Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру.

Методологічні засади дослідження:

1. Положення про соціальну ситуацію в розвитку, як специфічне ставлення дітей до соціальної і предметної діяльності (Л.С.Виготський).

2. Положення про те, що будь-яка поведінка лише тоді моральна, коли вона є результатом самостійної творчої волі, а не результатом наслідування і навіювання (І.Д. Бех).

3. Теоретичне положення про психічні механізми морального розвитку особистості (Л.В. Божович, С.Г. Якобсон).

Теоретична значущість проведеного дослідження: ґрунтовно вивчено особливості емоційної сфери молодших школярів з інтелектуальними порушеннями та з типовим розвитком; здійснено порівняння формування соціальної поведінки у дітей з інтелектуальними порушеннями різного віку і визначено групи дітей з відповідним розвитком поведінкових навичок.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вона дає підстави диференціювати підходи до організації виховного процесу із школярами з інтелектуальними порушеннями враховуючи їх емоційний розвиток. Матеріали дипломної роботи можуть бути використані вчителями, вихователями спеціальних закладів у роботі з дітьми з порушеннями розумового розвитку.

Апробація роботи: матеріали дослідження обговорювались на науково-практичній студентській конференції факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології (березень, 2019 р.).

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного нами теоретико-практичного вивчення проблеми емоційного розвитку молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дозволили нам сформулювати наступні висновки та узагальнення.

1. Порушення діяльності функціональних систем головного мозку органічного походження впливає на формування у дітей соціально-ціннісних форм поведінки. Структура психіки особистості з порушеннями розумового розвитку надзвичайно складна і призводить до атипового розвитку не лише інтелектуальної, а й емоційно-вольової сфери. Тому виховання і навчання таких учнів в своїй основі повинно носити розвиваючий характер, опиратись на потенційні можливості, які в дитини збереглися, але які вона самостійно реалізувати не зможе. В учнів з інтелектуальними порушеннями емоційно-вольова сфера менш ушкоджена порівняно з інтелектом. Тому, враховуючи відоме положення про опору на менш ушкоджені або збережені психічні процеси, необхідно використовувати емоційно-вольові якості дитини як основу для формування поведінки, яка виступає однією з якостей інтелектуального розвитку.

2. В результаті дослідження ми виділили чотири групи школярів з інтелектуальними порушеннями з урахуванням рівня розвитку у них асоціальної поведінки:

- I група. Діти, які мають високу асоціальну поведінку, але в той же час володіють соціальними емоціями.

- II група. Діти, які мають середню асоціальну поведінку і володіють соціальними емоціями.

- III група. Діти, які мають низьку асоціальну поведінку і володіють соціальними емоціями.

- IV група. Діти, які мають низьку асоціальну поведінку і не володіють соціальними емоціями.

Отже, корекційна робота з учнями виділених нами груп, в залежності від

рівня розвитку їх асоціальної поведінки, повинна проводитись на базі емоційно-вольових якостей як основного чинника, що забезпечує оволодіння соціально-ціннісними моральними нормами.

3. У 2-му класі процентний склад дітей I, II, IV груп однаковий. Це свідчить про недиференційованість поведінкових звичок та соціальних емоцій. Це, на нашу думку, обумовлюється недостатнім терміном перебування дитини в спеціальній школі. За даний час педагоги не змогли повністю, або більшою мірою подолати чи виправити ті асоціально поведінкові форми, які дитина отримала до початку шкільного навчання. Соціальні форми поведінки адекватні певним ситуаціям, що формуються педагогами школи, в більшості випадків не знаходять свого підкріплення в тих дітей, які проживають в сім'ях з низьким культурним рівнем і яких батьки забирають на вихідні або на канікули.

В 4-му класі учнів III, IV груп більшість, і в той же час їх кількість в III групі переважає над кількістю в IV приблизно на 30%. Це є свідченням того, що виховний і розвиваючий вплив, який організований в спеціальній школі, дає свої позитивні результати в плані формування в учнів поведінкових навичок і звичок, а також соціалізації особистості.

У 6-му класі учні розділилися на дві групи - на II і III (відповідно 12% і 88%), а дітей з рівнем розвитку асоціальності I та IV груп ми взагалі не виявили. Це свідчить про практично сформований соціально-поведінковий статус особистості з порушеннями розумового розвитку. Тут також досить чітко можна помітити, що учнів, які за своїми асоціальними вчинками віднесено нами до III групи значно більше. Це є наслідком правильно організованого навчально-виховного процесу, який проводиться в сім'ї та школі протягом всіх років навчання.

4. Проведене порівняння рівнів розвитку поведінкових навичок та звичок у школярів з порушенням інтелекту різного віку дозволило зазначити, що учні 2-го класу розуміють соціальні емоції, але не в повному обсязі. На формування соціально-ціннісних норм поведінки у молодших школярів має великий вплив соціальне середовище, в якому перебувають діти. У них помітна

несформованість таких особистісних якостей, як справедливість, чесність, емпатія тощо, що негативно впливає на розвиток поведінкових навичок і звичок. Порушення емоційно-вольової сфери, які спостерігаються у дітей з інтелектуальними порушеннями часто не беруться до уваги педагогами, хоч вони виступають як один з головних чинників виникнення асоціальної поведінки та емоційної ригідності.

Учні з порушенням інтелекту 4го класу розуміють соціальні емоції, але сформованість поведінкових навичок і звичок у них ще не на достатньому рівні, що часто породжує дисбаланс між усвідомленням і втіленням в життя соціально ціннісних поведінкових норм. Також тут має місце вплив суспільного середовища, хоча в учнів часто спостерігається активна особистісна протидія таким явищам. Порушення емоційно-вольової сфери приймаються до уваги при організації корекційних та виховних занять.

Учні 6-го класу розуміють соціальні емоції, правильною їх оцінюють та усвідомлюють і у відповідності з цим діють. Їх поведінка, у переважній більшості випадків, базується на соціонормативних засадах. У них спостерігається більш зріле, врівноважене вирішення міжособистісних конфліктів, що проявляється у аргументованості своїх вчинків і дій по відношенню до суб'єкта взаємодії. Загалом можна зазначити, що діти підліткового віку свідомо розуміють і шукають оптимальне вирішення проблемних ситуацій соціального плану. Розвиток у них морально-ціннісних навичок і звичок поведінки допомагає їм швидше подолати адаптаційний бар'єр на засадах повноправних членів суспільства.

5. У дітей з інтелектуальними порушеннями незрілість емоційно-вольової сфери є одним з факторів, який гальмує розвиток пізнавальної діяльності через несформованість мотиваційної сфери та низького рівня контролю. Діти відчувають труднощі активної адаптації, що заважає їх емоційному комфорту та рівновазі нервових процесів. Емоційний дискомфорт знижує активність пізнавальної діяльності, спонукає до стереотипних дій. Зміни емоційного стану і слідом за цим пізнавальної діяльності доводить єдність

емоцій та інтелекту. Таким чином, можна виділити ряд істотних особливостей, характерних для емоційного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями: незрілість емоційно-вольової сфери, органічний інфантилізм, нескоординованість емоційних процесів, гіперактивність, імпульсивність, схильність до афектних спалахів тощо. Вивчення особливостей розвитку емоційної сфери дозволило побачити, що ці симптоми дуже різко проявляються в молодшому шкільному віці, коли перед дітьми ставляться навчальні завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М. : Просвещение, 1976. 174 с.
2. Барднер Г., Ромазан И. Я хочу! Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей. СПб, 1993. 96 с.
3. Белкин Л.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы. М. : Просвещение, 1977. 123 с.
4. Бех І.Д. Від волі до особистості. К. : Україна-Віта, 1995. 320 с.
5. Бодалев А.А. Психология личности. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. 192 с.
6. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М. : Просвещение, 1968. 192 с.
7. Бреслав Г.М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве: норма и отклонение. М. : Педагогика, 1990. 14 с.
8. Буянов М.И. Ребенок из неблагополучной семьи. М. : Просвещение, 1988. 208 с.
9. Ватажина А.А., Малинкин Н.С. Методическое пособие по воспитанию и обучению детей с глубокой умственной отсталостью в возрасте от 4-х до 10-ти лет. М. : ЦИЭТИН, 1971. 79 с.
10. Воспитательная работа во вспомогательной школе / В.Ф. Мачихина. М. : Просвещение, 1980. 125с.
11. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / под ред. В.В. Воронковой. М. : Школа-пресса, 1994. 416 с.
12. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. М. : Просвещение, 1995. 527с.
13. Выготский Л.С. Проблема умственной отсталости. Т.5. М. : Просвещение, 1984. 386 с.
14. Гордиенко Е.А. Предупреждение правонарушений подростков-олигофренов. *Дефектология*. 1984. № 3. С. 34-38.

15. Гуменникова Т.Р. Першооснови моральної культури. *Початкова школа*. 1995. №4. С. 45-52.
16. Дементьева Н.Ф., Николенко Г.Б., Исаева Т.Н. Обучение детей дошкольного возраста с выраженной умственной отсталостью. *Дефектология*. 1994. № 6. С. 64-67.
17. Додонов Б.И. Эмоция как ценность. М. : Просвещение, 1978. 122 с.
18. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе. М. : Просвещение, 1981. 256 с.
19. Эльконин Д.Б. Детская психология. М. : Учпедгиз, 1960. 290 с.
20. Єременко І.Г. Олігофренопедагогіка. К. : Вища школа, 1985. 205 с.
21. Загальна психологія. Курс лекцій / за ред. О. Скрипченко. К.: Правда Ярославичів, 1997. 436 с.
22. Изард К. Эмоция человека. М. : Издательство МГУ, 1980. 440с.
23. Кириленко Т.С. Виховання почуттів. К. : Політвидав України, 1989. 93с.
24. Корнев М.Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія. К. : Вища школа, 1995. 304 с.
25. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Радянська школа, 1989. 380 с.
26. Кузьмицкая М.И. Подготовка к практической жизни олигофренов в степени имбецильности (бытовая и социальная адаптация). *Дефектология*. 1971. № 5. С. 84-92.
27. Леонтьев А.Н. Потребности и мотивы младших школьников. М. : Просвещение, 1979. 286 с.
28. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. К. : Вища школа, 1974. 354 с.
29. Мачихина В.Ф. Внеклассная воспитательная работа во вспомогательной школе-интернате. М. : Просвещение, 1983. 260 с.
30. Мухина В.С. Детская психология. М. : Просвещение, 1985. 272 с.
31. Мухина В.С. Психология дошкольника. М. : Просвещение, 1975. 239 с.

32. Немов Р.С. Общие основы психологии. М. : Владос, 1999. 687 с.
33. Николаев С.Ф. Обучение планированию учеников вспомогательной школы: методические рекомендации. Одеса : Черноморец, 1973. 198 с.
34. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе / под ред. В.В. Воронковой. М. : Школа-пресса, 1994. 416 с.
35. Основы дефектологии / под ред. А.В. Лапшина, Б.П. Пузанова. М. : Просвещение, 1990. 144 с.
36. Особенности умственного развития учащихся вспомогательной школы / под ред. Ж.И. Шиф. М.: Изд-во АПН, 1961. 184 с.
37. Пиаже Ж. Психология интеллекта. М. : Международная педагогическая академия, 1994. 680 с.
38. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы. М. : Просвещение, 1984. 256 с.
39. Проблемы высшей нервной деятельности нормального и аномального ребенка. Т.1. / под ред. А.Р. Лурия. М. : Изд-во АПН, 1956. 420с.
40. Психология младшего школьника / под ред. Е.И. Игнатьева. М. : Изд-во АПН, 1960. 336 с.
41. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника. М. : Просвещение, 1986. 192 с.
42. Русских В.В. Олигофрени и смежные формы. М. : Медицина, 1969. 250с.
43. Савін М.В. Педагогіка. К. : Вища школа, 1984. 250 с.
44. Селихова О.Л. Из опыта работы вспомогательной школы с глубоко умственно отсталыми подростками. *Дефектология*. 1973. № 3. С.55- 58.
45. Симонов П.В., Ершов П.Н. Темперамент. Характер. Личность. М. : Наука, 1984. 245 с.
46. Синьов В.М. Особливості виховання соціально-нормативної поведінки учнів допоміжних шкіл. К. : РУМКД, 1987. 98 с.
47. Славина Л.С. Роль мотивов и способы поведения при выполнении школьником общественных поручений. М. : Изд-во АПН, 1961. 414 с.

48. Современные подходы к болезни Дауна / под ред. М.Г. Блюминой. М. : Педагогика, 1991. 410 с.
49. Специальная педагогика / под ред. Н.М. Назаровой. М. : Академия, 2000. 302 с.
50. Спеціальна психологія. Тексти. Ч. 1. / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, Інформаційно-видавничий відділ, 1999. 158 с.
51. Спеціальна психологія. Тексти. Ч. 2 / за ред. М.П. Матвєєвої, С.П. Миронової. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, Інформаційно-видавничий відділ, 2001. 140 с.
52. Спиваковская А.С. Нарушения игровой деятельности. М. : Просвещение, 1980. 350 с.
53. Сухомлинський О.М. Сто порад учителю. К. : Радянська школа, 1988. 75 с.
54. Урунтаева Г.А., Афонькина Ю.А. Практикум по детской психологии. М. : Просвещение, 1995. 291 с.
55. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе. М. : Педагогика, 1989. 208 с.
56. Хейсерман З. Потенциальные возможности развития нормального и аномального ребенка. М. : Просвещение, 1964. 390 с.
57. Хекхаузен Г. Мотивация и деятельность. М. : Просвещение, 1986. 276с.
58. Цикото Г.В. Проблемы умственного развития детей с глубокими формами олигофрении в начальном их обучении. М. : Изд-во академии пед.наук, 1974. 151 с.
59. Цикото Г.В. Об интеллектуальном развитии детей-имбецилов. *Дефектология*. 1979. № 1. С. 14-19.
60. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб : Речь, 2005. 477 с.
61. Шпек О. Люди с умственной отсталостью. Обучение и воспитание.

М. : Академия, 2003. 547 с.

62. Юдилевич Я.Г. Опыт обучения и воспитания глубоко умственно отсталых детей. М. : Изд-во академии пед.наук, 1974. 151 с.

63. Якобсон С.Г. Психологические проблемы эстетического развития детей. М. : Педагогіка, 1984. 193 с.